

ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ УПРАВЛІННЯ ДЕМОГРАФІЧНИМ СТАНОМ НА РІВНІ РЕГІОНУ

Демографічний вибух (або швидке зростання чисельності населення на певній території) спричиняє загострення таких глобальних проблем людства як продовольча, екологічна, сировинна та енергетична. Але демографічна криза (тобто зниження чисельності окремої територіальної одиниці) може стати джерелом загрози етнічної катастрофи окремих народностей. Крім того, слід зауважити, що регіон (або країна), чисельність населення в якому постійно зменшується, не може бути повноцінним економічним партнером для адміністративно-територіальних угруповань, що його оточують. По-перше, обсяги експортно-імпортних відносин майже неможливо прогнозувати через нестабільність кількості майбутніх споживачів імпорту і виробників експорту; і, по-друге, зниження кількості мешканців регіону, майже автоматично, буде викликати зменшення обсягів зовнішніх та внутрішніх інвестицій до економіки регіону.

Загальний демографічний стан України характеризується сталим зниженням чисельності населення країни. На 1.01.1990 р., чисельність населення складала 51 838.5 тис. чол., на 1.01. 1999 р. – 50 090.9 тис. чол., що менше на 3.4 %. За 1999 рік чисельність населення України зменшилась ще на 394.8 тис. осіб і на 1.01.2000 року становила 49 696.1 тис. осіб, що менше ще на 1.8 %. Враховуючи загальносвітові тенденції, можна зробити припущення, що в недалекому майбутньому ми зможемо побачити перенаселений світ без української нації.

Крім тенденції до загального зменшення чисельності населення, демографічна ситуація України характеризується загальним старінням населення. Сьогодні в державі проживає 14.5 млн. пенсіонерів, або 29 % від загального числа мешканців країни.

За результатами першого Всеукраїнського перепису населення, чисельність населення України становить 48 млн. 416 тис. осіб, з яких 25 941 тис. жінок (54 %) та 22 475 тис. чоловіків. До цієї кількості не ввійшли громадяни, що перебувають за кордоном. Отже, за 2 роки чисельність населення зменшилась ще на 2.64 %.

Переважає більшість негативних моментів розвитку української економіки найяскравіше виражена на рівні регіонів, до числа яких ми відносимо і Кіровоградську область. Саме тому, методи оптимізації демографічного стану в межах Кіровоградського

регіону можуть бути використані і для оптимізації демографічної ситуації в інших областях, та в разі їх комплексного використання – на рівні держави.

Тенденція до зниження чисельності населення Кіровоградської області існує не перший десяток років. Тільки за період з 1959 по 1989 рік вона зменшилась на 10 955 чол. Якщо в 1997 році чисельність населення нашої області становила 1 211.2 тис. чол., то на 1.01.1999 року – 1 183.8 тис. чол., що менше на 27,4 тис. чол.; а на 1.01.2000 року – 1 168.5 тис. чол., що менше ще на 15.3 тис. чол.

Показник природного приросту по Кіровоградській області в 1992 році складав (-3,8) на 1000 чол., в 1995 – (-7,8), а в 1998 вже (-8,7) на 1000 чол. населення. Отже, смертність перевищує народжуваність і постійно зростає.

Цікавим є той факт, що за останні роки практично не змінюється співвідношення сільського та міського населення (відповідно 38,8% та 61,2%), це явище можна пояснити однаковою кризою як села, так і міста. Селяни, поступово повертаючись до натурального господарства та бартерної системи обміну не мають коштів для переїзду на постійне місце проживання до міста, мешканці ж міст не ризикують змінювати місце проживання через невпевненість у покращенні умов життя на новому місці. Частина людей пенсійного та передпенсійного віку змінює місце проживання на сільську місцевість через мізерний розмір пенсій; молодь, як і завжди, приваблює місто.

В складі населення зберігається значна частка непрацездатного населення, в тому числі пенсіонерів, інвалідів. Одночасно із зростанням чисельності пенсіонерів за віком, зростає частка пенсіонерів за інвалідністю. При цьому збільшується навантаження працездатного населення непрацездатним (крім пенсіонерів та інвалідів до них належать діти віком до 16 років), особливо в сільській місцевості, де кожна працездатна людина утримує, в середньому, більше однієї непрацездатної.

За останні роки в області змінюється й характер міграційних процесів. За 2001 рік до області прибуло 19 764 особи, а вибуло 23 317 осіб (сальдо міграції – (-3 553 чол.)); в тому числі до міст прибуло 11 172 чол. і вибуло 15 642 чол. (сальдо міграції – (-4 470 чол.)); до сільської місцевості прибуло 9 504 чол., вибуло 8 578 чол. (сальдо міграції – (+917 чол.)). В останній час збільшується кількість мігрантів з міста до села в межах області.

Загальнодержавною проблемою є проблема „якості міграції”, яку неможливо подати у цифровому вигляді. По-перше, більшість людей, що від’їжджають з нашої області – це носії високого

інтелектуального потенціалу, що не мають можливості повністю себе реалізувати в умовах регіону. По-друге, мігранти до нашої країни – це далеко не завжди особи, яких бажала б бачити серед своїх громадян будь-яка держава. Доволі часто це антисоціальні або злочинні елементи, люди без освіти і визначеного роду занять. Отже, враховуючи від'ємне сальдо як природного, так і міграційного приросту, ми можемо характеризувати демографічний стан області як критичний.

Поряд із збереженням чисельності населення, не менш важливою є проблема збереження і зміцнення здоров'я, та підвищення якості трудових ресурсів.

Крім негативних наслідків Чорнобильської катастрофи, які назавжди залишаться в генофонді нашої держави, існує багато інших чинників. Серед них найголовнішим слід назвати стан фізичного та психічного здоров'я молоді. Наркоманія, алкоголізм, СНІД, зростаюча кількість онкозахворювань, майже втричі більший у порівнянні з 1985 роком обсяг суїцидів, свідоме психологічне відчуження від реального життя – це ще далеко не всі риси притаманні сучасному „розвитку” сучасної молоді, викликані існуючою соціально-економічною ситуацією в регіоні.

Пряме регулювання демографічної ситуації не завжди є можливим, хоча й заходи державної демографічної політики здатні покращити існуючий стан речей. Демографічна ситуація здатна до саморегулювання у випадку застосування та впровадження непрямих (індикативних) соціально-економічних важелів впливу на демографічний стан регіону. Комплексний підхід до вирішення цієї проблеми вимагає розробки регіональної антикризової програми, до якої необхідно включити й заходи культурного розвитку регіону. Розглянемо окремо необхідні методи державної регіональної демографічної політики прямого та опосередкованого впливу.

Президентом України була підготовлена програма щодо покращення демографічного стану на 1998-2002 роки, з якої майже нічого не виконано. В 2002 році видано Указ Президента „Про заходи щодо заохочення народжуваності України”, в якому передбачено збільшення обсягів виплат при народженні дитини, пільги та субсидії молодим та багатодітним сім'ям, пільгові умови кредитування для отримання житла, виконання якого „гальмується” в результаті протидії виконавчо-представницької влади в області та органів місцевого самоврядування.

Впровадження місцевим керівництвом регіонів самостійно розроблених регіональних демографічних антикризових програм стане можливим лише за умов посилення та розвитку місцевого самоврядування, перегляду умов та правил формування місцевих

бюджетів, адекватної оцінки соціально-економічного стану в регіоні, щільної співпраці органів місцевого управління з науковими кадрами регіону.

На нашу думку, доцільним є створення регіональних демографічних фондів, які будуть включені до видаткової частини місцевих бюджетів, кошти з яких будуть спрямовуватись на покращення демографічної ситуації. Виконання місцевих бюджетів та пошук коштів для поповнення цих фондів можливо реалізувати в умовах стабілізації економічного стану регіону. Заходи щодо покращення регіональної економіки повинні починатись з демонополізації суспільного регіонального виробництва, розмежування політичної і економічної влади, дотримання загальнолюдських прав робітників. Створення нового виробництва в регіоні повинно спиратись на принципово нову державну податкову політику, головним принципом якої повинно бути: „обсяг податків, який повинно сплачувати підприємство, повинен залежати від обсягів реального виробництва та терміну існування господарського суб'єкту”. Стимулювання розвитку малого й середнього бізнесу в регіоні здатне збільшити конкуренцію на регіональному та міжрегіональному ринках, покращити якість товарів та знизити ціни на продукцію, створити нові робочі місця, ліквідувати приховану зайнятість та безробіття.

При формуванні державних демографічних програм слід використовувати досвід подібних заходів інших країн. Так, в Росії з 1 січня 2002 року Уряд встановив одноразові компенсаційні виплати батькам у зв'язку з народженням трійні в розмірі 10 тис. рублів (приблизно 300 дол. США), розмір одноразової виплати на народження дитини збільшено більше, ніж вдвічі до 1200 рублів (приблизно 45 дол. США).

Необхідно підкреслити, що вищезазначені заходи щодо покращення демографічного стану спрямовані лише на збільшення народжуваності, в той час як заходи щодо зменшення смертності залишаються осторонь. Медична, ефективна та швидка допомога, засоби профілактики та діагностики повинні бути безкоштовними хоча б для непрацездатного населення країни. Витрати на безкоштовну медичну повинні бути головною статтею витрат місцевого бюджету в системі муніципальних фінансів. Додатково слід активізувати на місцях роботу профспілок з метою спрощення отримання робітниками путівок до санаторіїв, профілакторіїв, баз відпочинку. Додаткову увагу держава, в особі її керівних органів, повинна звернути на розвиток народної та нетрадиційної медицини.

Серед молоді повинна проводитись пропаганда здорового способу життя, повинні бути створені умови для функціонування та розвитку гуртків за інтересами, спортивних клубів.

Серед головних негативних економічних наслідків демографічної кризи регіону слід назвати зменшення або трансформацію попиту в результаті зменшення чисельності населення, зменшення обсягів виробництва, і, як наслідок, надходжень до бюджету.

Необхідно наголосити увагу на тому факті, що в середньому по Україні на 100 народжень припадає 148 абортів, тобто стан відтворення населення є потенційно позитивним. Створення умов для безпечної появи дитини на світ, їх творчого та повноцінного розвитку, отримання нею необхідного рівня освіти та кваліфікаційної підготовки – ось один з методів саморегулювання демографічного стану регіону. Окремої уваги заслуговує сприяння розвитку та нормальної діяльності закладів, що займаються вихованням дітей-сиріт та їх соціальним захистом. На правовому рівні, вдосконалення вимагає закон України „Про благодійність”.

Нераціональне та неекономічне використання природних ресурсів не тільки шкодить розвитку економіки, а й може сприяти подальшому збільшенню розміру екологічної кризи в окремо взятому регіоні. Тобто погіршення якості трудових ресурсів може відбуватись і в промислово розвинутих регіонах, за умов відносної стабільності темпів відтворення населення.

З первинним розвитком приватного підприємництва в цілому по Україні з'явилась велика кількість нелегальних робочих місць з шкідливими та небезпечними умовами праці, які існують як у нашій державі, так і за її межами, що приваблюють робітників з України. Результатом роботи в таких умовах постає виробничий травматизм, професійні захворювання, каліцтво, інвалідність та рання втрата працездатності. Непрямим методом регулювання стану здоров'я населення є посилення контролю за умовами та безпекою праці на конкретних підприємствах, у випадку існування шкідливих та небезпечних для життя умов праці, обов'язковим є забезпечення робітників засобами індивідуального та колективного захисту. Велику роль відіграє екологічне законодавство і контроль з боку держави за шкідливими викидами підприємств; сертифікація та контроль якості продуктів харчування вітчизняного (особливо в регіонах) і закордонного виробництва, санітарний контроль за станом водосховищ та якістю питної води.

Психологічне здоров'я робітників та обсяг хвороб з психічним підґрунтям залежать від невпевненості в завтрашньому дні, від зростання цін на споживчі товари та комунальні послуги,

незадовільного рівня життя та відсутності перспектив щодо соціального росту. Рекомендовано створити систему державного громадського контролю за рівнем цін на продукти харчування та комунальні послуги, фінансування якої здійснювати за рахунок підприємств, що працюють у підконтрольній сфері.

Окремою проблемою є постійно зростаючий рівень безробіття, в складі якого суттєва частка молоді та людей з вищою освітою. Створення достатньої кількості безкоштовних державних служб зайнятості та професійної орієнтації, служб підвищення або зміни кваліфікації може не тільки раціоналізувати використання та розміщення трудових ресурсів, а й покращити матеріальний стан та психічний стан здоров'я певної частки населення, що, в свою чергу, може виступати саморегулятором оптимізації чисельності населення з боку зростання народжуваності.

Як довели соціологічні дослідження фахівців Управління праці та зайнятості Кіровоградської облдержадміністрації, збільшення доходів населення не буде безумовним стимулом для збільшення народжуваності. Збільшувати кількість дітей бажають багато сімей, що отримують доходи нижчі за прожитковий мінімум, або такі, що взагалі не отримують доходів. Перераховані заходи спрямовані саме на цю малозабезпечену соціальну групу, та будуть спроможні підвищити якість потенційних трудових ресурсів (в першу чергу їх рівень здоров'я та освіти).

Додаткової уваги заслуговує соціально-демографічна етнополітика України. Головним суб'єктом суспільних відносин України і об'єктом соціально-економічного захисту повинен бути офіційно зареєстрований громадянин України, а не іноземний інвестор чи неофіційний мігрант.

Виведення регіональної економіки із тіньового сектора – фундамент реального покращення демографічного стану, який повинен починатись з контролю за банківською сферою, який не буде обмежувати обсяги міжбанківських розрахунків та не відлякуватиме потенційних інвесторів. Обертання грошей поза банківською сферою сприяє неможливості впливу держави на інфляційні процеси. Неочікувані та непрогнозовані стрибки інфляції негативно відображаються на стані добробуту населення, що може здійснювати негативний вплив на демографічний стан регіону.

Що стосується міграційної політики, то вона повинна обмежувати міграцію до країни іноземців неукраїнської нації та зберігати інтелектуальні кадри в межах регіонів. Для цього повинні бути створені умови для самореалізації, повноцінної роботи та адекватної оплати праці високоякісної робочої сили.

Програма по здійсненню цих заходів повинна бути комплексною, довгостроковою, ретельно спрогнозованою та економічно обґрунтованою. Вона вимагає принципово нової соціально орієнтованої моделі державного бюджету та нової системи перерозподілу коштів між державним та місцевими бюджетами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прибиткова І. М. Основи демографії / Прибиткова І. М. – К. : „АртЕк”, 1995. – 256 с.
2. Рыбаковский Л. Л. Методологические вопросы прогнозирования населения. – М., 1978.
3. Переведенцев В. И. Методы изучения миграции населения. – М., 1975.
4. Курман М. В. Актуальные вопросы демографии. – М., 1976.
5. Державне регулювання економіки : підруч. / [Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З.]. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
6. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Стеченко Д. М. – К., 2002. – 222 с.
7. Розпутенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках / Розпутенко І. – К. : Основи, 1993. – 223 с.
8. Інформаційно-статистичний бюлетень Міністерства праці та соціальної політики України.